УДК 37(470.41)

И.С. Насипов

БАШКОРТСТАНДА ТАТАРИСТИКА ҮЗӘКЛӘРЕ

В статье определяется роль кафедр татарской филологии вузов Республики Башкортостан в удовлетворении национально-культурных запросов татарского населения республики. Эти кафедры являются не только научно-методическими структурами по подготовке учителей татарского языка и литературы, филологов широкого профиля для гуманитарных отраслей, но одновременно являются научными центрами по изучению татарского языка, литературы и культуры. Преподаватели этих кафедр ведут научно-исследовательскую деятельность по широкому спектру проблем татароведения, в том числе связанных с удовлетворением национально-культурных запросов татарского населения в регионе.

Ключевые слова: вузы Башкортостана, татары Башкортостана, кафедра, татарский язык, татарская литература, татарская культура.

The article defines the role of the departments of Tatar philology of universities of the Republic of Bashkortostan in meeting the national and cultural needs of the Tatar population of the republic. These departments are not only the scientific and methodical structures in the teachers training of Tatar language and literature, multi-skilled scholars of language for humanities, so at the same time they are research centers of Tatar language, literature and culture learning. The professors of these departments hold the scientific and research activities in sphere of the Tatar Studies problems, including the satisfaction of national and cultural request of Tatar population in the region.

Keywords: The universities of Bashkortostan, the Bashkortostan Tatars, Department, Tatar language, Tatar literature, Tatar culture.

Башкортостанда татаристика үзәкләре – республикада яшәүче татарларның матди һәм рухи дөньясын киң даирәдә фәнни өйрәнү белән шөгыльләнүче үзәкләр булып югары уку йортларында эшләп килүче татар филологиясе кафедралары тора. Чөнки татар мохите белән фәнни нигездә кызыксынучы башка махсус оешмалар булмады, һәм алар бүген дә юк. Бу кафедраларда эшләүче белгечләр нигездә татар теле, әдәбияты һәм мәдәнияте проблемалары белән шөгыльләнсәләр дә, күп очракта бу яктан алар республика кысалары белән генә чикләнмәделәр, җирле татарларның этно-мәдәни торышын фәнни барлауда да төп эшне башкардылар. Дөрес, бу кафедралар иң элек үз вазифаларын үтәделәр: алар республиканың мәгариф оешмалары өчен татар теле һәм әдәбияты укытучылары, татарча чыккан газета-журналлар өчен журналистлар әзерләделәр. Бу уку йортларының татар бүлекләрен тәмамлаган белгечләр, татар халкының теле, әдәбияты һәм мәдәнияте белән бәйле өлкәләрдә генә түгел, ә тормышның барлык сфераларында хезмәт иттеләр.

Республика татарларының мәдәни тарихын барлаганда, беренче чиратта Башкорт дәүләт университетының татар филологиясе һәм

мәдәнияте кафедрасы эшчәнлегенә тукталу зарур. Чөнки бу уку йортындагы кафедра XX гасырның туксанынчы еллары башына кадәр татар филологиясе һәм мәдәнияте буенча бердәнбер уку-укыту һәм фәнни-методик үзәк булып торды. Һәм бүген дә ул бу вазифасын уңышлы башкара.

Башкорт дәүләт университетының филология факультеты «татар теле һәм әдәбияты» белгечлегенә үзенең беренче студентларын 1950 елда кабул итә. Аның беренче укытучылары турында сөйләгәндә, Ә.З. Нигъмәтуллинны искә алмый мөмкин түгел. Ул Бөек Ватан сугышында катнаша, укытучылык итә. 1949 елда Казан дәүләт университетын тәмамлап, аспирантурада укый, филология фәннәре кандидаты гыйльми дәрәҗәсен ала. 1954 елда ул Тубыл дәүләт педагогия инситутыннан Уфага – Башкорт дәүләт университетына татар теле һәм әдәбияты укытучысы булып кайта. Монда 1994 елга чаклы хезмәт куя, филология фәннәре докторы була, профессор дәрәҗәсенә күтәрелә.

Башкорт дәүләт университетында татар теле һәм әдәбияты кафедрасы 1958 елда ачыла. Аның беренче мөдире итеп филология фәннәре кандидаты, доцент Г.Х. Әхәтов билгеләнә һәм ул кафедра белән 27 ел уңышлы җитәкчелек итә. Зур оештыру сәләтенә ия яшь галим кафедра эшчәнлегенең үсеш юнәлешләрен дөрес билгели һәм аны тиешле әзерлекле кадрлар белән тәэмин итү эшенә керешә. Ул тиз арада куелган максатларга ирешә һәм кафедра университетның башка кафедралары арасында үзенең урынын ала.

Г.Х. Әхәтов яңа урында 1951–1958 елларда Тубыл дәүләт педагогия институтында татар теле һәм әдәбияты кафедрасы оештыру һәм аның эшен җайга салу өлкәсендә туплаган бай тәҗрибәсен оста файдалана. Иң беренче чиратта ул кафедрага Казан дәүләт университетында белем алган, аннан соң үзе белән бергә Тубылда эшләгән филология фәннәре кандидаты, доцент Ф.М. Хатиповны чакырып китерә. (Ул Уфада 1959–1972 елларда хезмәт куя.)

Казан югары уку йортларында һәм фәнни учреждениеләрендә Г.Х. Әхәтовка Уфадагы кадрларга таянып эш итәргә киңәш бирәләр. Кафедра мөдире Казанда белем алган сәләтле белгечләрдән «Кызыл таң» газетасы хезмәткәрләре С.Ш. Поварисовны һәм Б.С. Сәлимгәрәеваны эшкә чакыра. Алар икесе дә Казан дәүләт педагогия институтын кызыл дипломга тәмамлаганнар, икесенә дә аспирантурада калырга тәкъдим иткәннәр, ләкин төрле сәбәпләр аркасында, туган якларына әйләнеп кайтканнар. С.Ш. Поварисов Бөек Ватан сугышында катнашкан, мәктәптә укытучы, директор булып эшләгән. Ул кафедрага «Кызыл таң»нан килә һәм гомеренең соңгы көннәренә чаклы студентларга белем бирә (1960–2016). Ассистенттан филология фәннәре докторы, профессор дәрәҗәсенә кадәр үсә. Б.С. Сәлимгәрәева да кафедрада ассистенттан филология фәннәре кандидаты, доцент дәрәҗәсенә чаклы хезмәт юлы уза (1962–2000).

«Кызыл таң» газетасы соңрак та татар теле һәм әдәбияты кафедрасын кадрлар белән тәэмин итеп тора: Ү.И. Гыймадиев (1968–1987)

һәм Р.Г. Сибагатов (1970–2005) кафедрага шулай ук әлеге газета редакциясеннән киләләр. Алар да филология фәннәре докторлары, профессорлар булалар, кафедра мөдире вазифаларын да башкаралар.

Г.Х. Әхәтов берничә белгечне Казаннан да чакыртып китерүгә ирешә. Филология фәннәре кандидатлары К.С. Дәүләтшин (1972–2013) профессор һәм С.Г. Хафизов (1974–2002) доцент вазифаларында уңышлы укытучылык итәләр. Аларның Уфага килүе Казан югары уку йортлары һәм фәнни учреждениеләре белән элемтәне тагын да ныгыта, иҗади багланышлар җанланып китә. Мөдир буларак Г.Х. Әхәтов үзе дә кафедраны фәнни-методик яктан үстерүгә зур көч сала. Монда ул бигрәк тә Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм тарих институты, Казан дәүләт университеты һәм Казан дәүләт педагогия институтының татар филологиясе кафедралары белән тыгыз хезмәттәшлектә була. Ул галим буларак та, кафедра җитәкчесе буларак та зур абруй казана. Шуңа күрә кафедра укытучыларының диссертацияләрен әзерләүдә һәм яклауда, аларның гыйльми үсешендә Казан галимнәре бик теләп катнаша.

Г.Х. Әхәтов үз шәкертләре арасыннан яшь галимнәр әзерләүгә дә зур игътибар бирә, бу киләчәктә кафедраның төп үсеш стратегиясендә чагыла. Аның тарафыннан еллар дәвамында булдырылган күркәм традицияләрне аннан соңгы кафедра мөдирләре дә саклый һәм үстерә. Моңа нисбәтән Ү.И. Гыймадиев (1981–1987), Р.Г. Сибагатов (1988–2005) һәм Р.Г. Миңнеәхмәтов (2005–2010) эшчәнлекләрен искә алу урынлы. Бүген бу традицияләрне филология фәннәре докторы, профессор А.Г. Шәйхулов уңышлы дәвам итә. XX гасырның сиксәненче елларына чаклы кафедрада филология фәннәре кандидатлары, доцентлар Ә.Х. Фатихов, З.З. Заһидуллина, Р.Х. Мөхәммәтҗанов кебек танылган белгечләр эшли. Аларның педагогик осталыгын укучылары бүген дә онытмый.

Бу ярты гасырны үз эченә алган чорда Башкорт дәүләт университетының татар бүлеген тәмамлаган, татар теле һәм әдәбияты кафедрасы (2010 елдан – татар филологиясе һәм мәдәнияте кафедрасы) фатихасы белән фән өлкәсенә юл алган шәкертләре бик күп: фән докторлары О.К. Вәлитов, Р.Т. Насыйбуллин, И.М. Низамов, Ф.Х. Галиев, Р.Ф. Исламов, И.С. Насипов, фән кандидатлары Х.Х. Локманова, Л.Г. Хәбибов, Р.Р. Идрисов, М.С. Шәрипов, Л.Р. Сәгыйдуллина, Ф.Т. Бухарова, Ф.К. Фәтхетдинов, И.Ф. Гыйззәтуллина-Зарипова, Г.У. Кәлимуллина, И.С. Мансуров, И.К. Фазлетдинов, Н.У. Хәлиуллина, Л.У. Бикмаева, Д.Д. Булатова, Д.М. Хәйруллина, Л.А. Гаитова, А.Ә. Ногманова, Р.М. Миргалиев, Д.З. Мәхмүтшина, Ф.А. Гафурова, Ф.А. Абдуллина һ.б. [Актуальные, 2014, с. 14–18; Проблемы..., с. 275–282].

Башкорт дәүләт университетының татар филологиясе һәм мәдәнияте кафедрасы татар тел белеме үсешенә зур өлеш кертә. Мәсәлән, Г.Х. Әхәтов татар диалектологиясе һәм лексикологиясе өлкәсендә җитди фәнни тикшеренүләр алып бара, татар диалектологиясе мәктәбенең иң күренекле вәкиле, аны үстерүче һәм татар фразеологиясе

мәктәбенә нигез салучы буларак таныла. Башкортстан татарларының җирле сөйләшләрен өйрәнүдә аның эшчәнлеге зур игътибарга лаек. Аның җитәкчелегендә Р.Ф. Нуртдинов Танып елгасы буенда таралган татар җирле сөйләшләре үзенчәлекләре буенча кандидатлык диссертациясе әзерли, монография бастырып чыгара. Л.Г. Хәбибов татар теленең антонимнары системасын тикшерә, кандидатлык диссертациясе яклый, күпсанлы монографияләр, уку әсбаплары һәм сүзлекләр бастыра, үзе дә фән кандидатлары әзерли (А.Ә. Ногманова, Р.Н. Гәрәев), профессор дәрәҗәсендә югары уку йортларында укыта. Г.Х. Әхәтов 1981 елда республикадан күченеп киткәнгә кадәр нәтиҗәле эшли.

Күренекле тел белгече филология фәннәре докторы, профессор Р.Г. Сибагатов татар синтаксисының теоретик һәм гамәли мәсьәләләрен фәнни тикшерүгә, аның көнүзәк проблемаларын ачыклауга зур өлеш кертә, үз фәнни мәктәбен булдыра. Ул тел белемендә үтә дә катлаулы проблема булган предикативлык һәм модальлек мәсьәләләрен татар теле материалында гомуми тел һәм фәлсәфи аспектларда тасвирлый. Галимнең синтаксис буенча хезмәтләренең нәтиҗәләре төрки телләрнең синтаксик төзелешен өйрәнү өчен дә нигез булды, алар чын мәгънәсендә гомуми синтаксис фәне казанышлары санала. Җирле татарларының тел үзенчәлекләре буенча саллы хезмәтләре бүген дә актуальлеген югалтмый, Башкортстан татарларының милли-мәдәни мәнфәгатьләрен канәгатьләндерүгә алар зур өлеш кертә. Аның шәкертләре Р.Г. Миңнеәхмәтов, И.Ф. Гыйззәтуллина-Зарипова, Г.У. Кәлимуллина кандидатлык диссертацияләрендә һәм монографияләрендә татар синтаксисының башка катлаулы мәсьәләренә ачыклык кертәләр.

Танылган телче, филология фәннәре докторы, профессор С.Ш. Поварисов татар стилистикасын фәнни тикшерү, аның көнүзәк проблемаларын ачыклау белән шөгыльләнә, үз фәнни мәктәбен булдыра. Ул татар стилистикасы формалашуның зур бер чорын татар халкының мәшһүр улы Галимҗан Ибраһимовның иҗат серләрен ачыклау аша тасвирлый. Академик М.З. Зәкиев җитәкчелегендә язылган кандидатлык һәм докторлык диссертацияләре дә, татар стилистикасы буенча күпсанлы хезмәтләре дә күренекле әдипнең иҗат осталыгын өйрәнү белән бәйле. Галим стилистиканы татар тел белемендә мөстәкыйль лингвистик тармак итеп үстерү юнәлешендә дә күп эшли. Аның теоретик, шул ук вакытта гамәли әһәмияткә ия фәнни хезмәтләре татар стилистикасының казанышлары булып тора. Бу хезмәтләрнең нәтиҗәләре төрки телләр стилистикасын өйрәнү өчен дә нигез булды, гомумтөрки стилистик мөмкинлекләрне ачыклауга зур йогынты ясады. Аның дистәдән артык аспирантлары мәктәпләрдә, урта һәм югары уку йортларында укыталар, фән белән шөгыльләнәләр. Аның җитәкчелегендә Р.Р. Гәрәева, Р.М. Миргалиев, Г.З. Габбасова, А.Ф. Камалова, З.С. Кәримова кандидатлык диссертацияләре якладылар, монографияләр һәм күпсанлы уку-укыту әсбаплары бастыр-

дылар [Актуальные…, 2014, с. 14–18; Актуальные..., 2016, с. 6–9; Кафедра..., с. 60–62].

А.Г. Шәйхулов – филология фәннәре докторы, күренекле тюрколог, хәзерге тел белемендә алтаистика һәм чагыштырма-тарихи тел белеме өлкәсендә иң актив эшчәнлек алып баручы галим. Мөхтәрәм гыйлемдар башкорт һәм татар халыкларының ономастиконын тасвирлауга да зур игътибар бирә. Ләкин аның фәнни эшчәнлегенең иң мөһим юнәлешләре – сүз ясалышы, лексикология һәм лексикография. Ул Идел-Урал буе кыпчак телләреннән башкорт һәм татар телләренең бер тамырлы нигезләре структурасын һәм идеографик парадигматикасын төрки, монгол, фин-угор телләре материалы белән тарихи-чагыштырма планда немец галимнәре Р. Халлинг һәм В. Вартбург тәкъдим иткән идеографик принципларга таянып эшкәртә, аларны системалаштыруда, бу синоптик төркемнәрне камилләштереп, дүрт зур лексик-семантик төркемдә – Галәм (Вселенная), Кеше (Человек), Җәмгыять (Общество) һәм Танып белү (Познание) – анализлауны тәкъдим итә. Татар теле диалектларының бай лексик материалын идеографик тасвирлый.

А.Г. Шәйхуловның озак еллар алып барган тикшеренүләренең төп нәтиҗәләре «Бер тамырлы нигезләрнең сүзлек-тезаурус тәҗрибәсе (структур һәм идеографик парадигматика)» хезмәтендә урын ала. Китапта автор Урал-Идел буе кыпчак телләреннән башкорт һәм татар телләрендә бер тамырлы нигезләрнең фоносемантик структур үзенчәлекләрен тасвирлый һәм аларның парадигматикасын ареаль, төркиара һәм гомумтөрки лексика континуумында бирә. Хезмәттә тезаурус төрендәге сүзлек контекстында лексик системаларның когнитив сферадагы синопсисы һәм таксономиясе беренче тапкыр теоретик һәм методологик аспектларда характерлана. Бу сүзлек көнчыгышны өйрәнүчеләргә һәм тюркологларга тәгаенләнгән; шулай ук ул югары уку йортлары дәреслекләрендә һәм академик грамматикаларда тарихи фонетика, фонология һәм сүз ясалышы өлкәләрен тасвирлау өчен кыйммәтле чыганак булып тора. Бу сүзлек-тезаурус хәзерге төрки лексикографиянең казанышы буларак билгеләнә [Насипов, 2016, с. 195–200].

А.Г. Шәйхуловның шәкертләре югары мәктәптә укыталар, фән белән шөгыльләнәләр. Аның җитәкчелегендә яисә катнашында И.С. Насипов – докторлык, Н.У. Хәлиуллина, Л.Ү. Бикмаева, Л.А. Гаитова кандидатлык диссертацияләрен уңышлы якладылар.

Татар әдәбияты тарихын һәм аны укыту методикасын, төбәк татар әдәбиятын өйрәнүдә дә кафедраның казанышлары зур. Бу яктан әдәбиятчы галимнәр Ү.И. Гыймадиев, Ә.З. Нигъмәтуллин, К.С. Дәүләтшин, С.Г. Хафизов, М.С. Шәрипов, Р.Р. Идрисов һ.б.ның эшчәнлеген билгеләп үтәргә кирәк. Фольклорчы галимнәр Р.М. Мөхәммәтҗанов һәм И.Ф. Фазлетдиновларның Башкортстан татарларының халык авыз иҗатын өйрәнү буенча эшчәнлеге аерым игътибарга лаек.

Бүген М.Акмулла исемендәге Башкорт дәүләт педагогия университетының Филологик белем бирү һәм мәдәниятара багланышлар

институтындагы татар теле һәм әдәбияты кафедрасы Башкортстанда татаристика үзәкләре арасында иң актив эшчәнлек алып баручы булып санала. 1990 елда университетның филология факультетында татар теле һәм әдәбияты укытучыларын әзерли башлыйлар, ә татар теле һәм әдәбияты кафедрасы 1991 елда ачыла. Аның беренче мөдире итеп филология фәннәре кандидаты, доцент Л.Г. Хәбибов сайлана. Соңрак кафедра белән филология фәннәре кандидаты, профессор С.Г. Сафуанов (1996–2001), филология фәннәре кандидатлары, доцентлар С.Г. Хафизов (2002–2005) һәм Ф.А. Гафурова (2005–2012) җитәкчелек итәләр. Бүген кафедра мөдире вазифасын филология фәннәре докторы, профессор И.С. Насипов башкара. Кафедра беренче көннәрдән үк Г. Ибрагимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институты, Казан дәүләт педагогика университеты һәм Казан дәүләт университеты белән актив хезмәттәшлектә яши. Казан (Идел буе) федераль университеты оешкач, бу уку йорты белән үзара элемтәләр тагын да ныгып китә.

2012 елда кафедра үсешендә яңа бер адым ясала – кафедра каршында Башкортстан Республикасының полиэтник киңлегендә туган (татар) теле, әдәбияты һәм мәдәнияте яшәешен һәм үсешен өйрәнү фәнни-тикшеренү лабораториясе ачылды. Лабраториянең төп максаты – республикада яшәүче татарларның рухи мәдәниятен һәм этнокультур үсешен полимәдәни киңлектә киң яссылыкта фәнни өйрәнү. Дөрес, куелган бурычларның барысына да тиешле дәрәҗәдә ирешеп булмаса да, лаборатория үзенең эшен туктатмый. Мәсәлән, анда Башкортстан мәктәпләре өчен татар теленнән уку кулланмалары һәм укытучыларга татар телен укыту буенча методик әсбаплар төзеп бастырыла. Милли мәктәпләрнең 1–9 сыйныфлары өчен татар теленнән уку кулланмалары һәм укытучыларга татар телен укыту буенча методик әсбаплар, үрнәк программалар нәшер ителде инде. Бүген рус мәктәпләрендәге 1–9 сыйныфлар өчен татар теленнән уку кулланмалары төзү эше бара. Бу эшне, вуз галимнәре белән берлектә, республика мәктәпләрендә иҗади эшләүче тәҗрибәле татар теле һәм әдәбияты укытучылары башкара.

2016 елда кафедра каршында Казан (Идел буе) федераль университеты Лев Толстой исемендәге Филология һәм мәдәниятара бәйләнешләр институтының Габдулла Тукай исемендәге милли мәдәният һәм мәгариф югары мәктәбе Каюм Насыйри институтының белем бирү һәм мәдәният үзәге ачылды. Бу үзәкне Татарстан Республикасының Мәгариф һәм фән министрлыгы кыйммәтле заманча техник онлайн-элемтә чаралары белән җиһазлады. Мондый үзәкләр Астана, Бишкәк, Екатеринбург, Петербург һәм Мәскәү шәһәрләрендә ачылган иде. Каюм Насыйри институты үзәкләренең төп максаты – Россиядә һәм чит илләрдә татар һәм рус телләрен популярлаштыру, тарату һәм аларны өйрәнүне оештыру. Максатка ярашлы рәвештә, Каюм Насыйри институтының белем бирү һәм мәдәният үзәге Уфада даими рәвештә теләге булган һәр кешегә татар теленә өйрәтү дәресләре бирә, төрле фәнни-методик чаралар уздыруда катнаша, КФУның күре-

некле професорлары М. Акмулла исемендәге БДПУ студентларына онлайн-лекцияләр укый. Ике уку йортында оештырылган чараларны онлайн халәттә күзәтеп бару мөмкинлеге бар. 2017–2019 елларда кафедра «Телләргә өйрәтү методикасын камилләштерү: алдынгы тәҗрибә уртаклашу мәйданы» халыкара фәнни-методик онлайн семинарларда катнашты. Семинарларны Л.Н. Гумилев исемендәге Евразия милли университеты (Астана, Казакъстан) һәм Эгей университеты (Төркия) КФУ белән берлектә оештырганнар иде.

Казан (Идел буе) федераль университеты һәм аның Алабуга институты татар филологиясе кафедралары һәм М. Акмулла исемендәге БДПУның татар теле һәм әдәбияты кафедрасы даими рәвештә уку-укыту һәм фәнни-методик тәҗрибә белән уртаклашып торалар, фәнни-гамәли конференцияләрдә, гыйльми форумнарда катнашалар. Бигрәк тә М. Акмулла исемендәге БДПУның татар теле һәм әдәбияты кафедрасы укытучыларының гыйльми дәрәҗәләрен күтәрүдә аларның катнашы зур [Актуальные..., 2016, с. 6–9; Насипов, 2016, с. 179–185]. Бу яктан Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институты да зур ярдәм күрсәтә. Мәсәлән, кафедра укытучылары И.С. Насипов, Ф.А. Гафурова, А.Ә. Ногманова төрле елларда институтта фәнни әзерлек узып, докторлык һәм кандидатлык диссертацияләре якладылар. Институт җитәкчелеге һәм галимнәре ярдәме белән кафедра фәнни-гамәли конференцияләр уздыра [Актуальные..., 2016, с. 6–9]. Институт кафедраның уку-укыту процессын тиешле гыйльми әдәбият, фәнни-методик әсбаплар, белешмәләр һәм сүзлекләр белән тәэмин итүдә дә зур ярдәм күрсәтә.

Кафедра галимнәренең тикшеренүләре татар лексикологиясе, лингвокультурологиясе, стилистикасы һәм тел бәйләнешлары, шулай ук татар әдәбияты тарихы, төбәк татар әдәбияты мәсьәләләрен өйрәнүгә багышланган. Татар теленең сүз тамырларын гомумтюркологик аспектта тикшерү аерым игътибарга лаек. Кафедра Башкортстан мәктәпләре өчен дәреслекләр һәм методик әсбаплар төзеп бастыру, укыту-методик тәэмин итү үзәге булып та санала.

Башкортстанда татаристика үзәге буларак эшләп килүче кафедраларның өченчесе – Башкорт дәүләт университетының Эстәрлетамак филиалы башкорт һәм төрки филологиясе факультетының татар һәм чуваш филологиясе кафедрасы. Бу кафедра 1997 елда Эстәрлетамак дәүләт педагогия институтының филология факультетында татар-рус (1993 елдан ачылган) һәм чуваш-рус (1994 елда ачылган) бүлекләрендә туган тел укытучылары әзерләүдә уку-укыту һәм гыйльми-методик эшне оештыру максатында ачыла. Кафедрага 1997–2012 елларда И.С. Насипов җитәкчелек итә, бүген мөдир вазифасын И.С. Мансуров башкара. Кафедра татар филологиясе буенча педагогларны Башкортстандагы белгечләреннән туплау юлын сайлаган да, аларның гыйльми дәрәҗәләрен үстерүдә һәм уку-укыту процессын уку-методик әсбаплар белән тәэмин итүдә беренче көннәрдән үк Татарстан Республикасы фәнни учреждениеләре һәм югары уку йортлары мөмкинлегенә

таянып эш итә. Кафедра укытучылары кандидатлык һәм докторлык диссертацияләрен Г. Ибрагимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институты һәм Башкорт дәүләт университеты гыйльми советларында якладылар, әмма аларга Казан дәүләт педагогика университеты һәм Казан дәүләт университеты галимнәренең дә ярдәме зур булды. Мәсәлән, Ф.Т. Бухарова (2002) һәм И.С. Мансуров (2005) диссертацияләренең фәнни юнәлешләрен билгеләүдә КДУ профессоры Х.Ю. Миңнегулов катнаша, аның урынлы киңәшләре үз нәтиҗәләрен бирә. И.С. Насиповның кандидатлык (1994) һәм докторлык (2010) диссертацияләренә оппонентлар буларак КДУ профессорлары В.Х. Хаков һәм А.Ә. Әмирова, Казан дәүләт педагогика университеты профессоры К.З. Зиннәтуллина чыгыш ясыйлар. Рецензияләүче төп оешмалар буларак Алабуга дәүләт педагогика университеты һәм Татар дәүләт гуманитар-педагогика университеты катнаша. Н.Ә. Мөкимованың кандидатлык диссертациясен рецензияләүче төп оешма да – КФУның Алабуга институты [Кафедра..., 2008; Насипов, 2016].

Кафедра татар филологиясен үстерүгә зур өлеш кертә. Аның галимнәренең тикшеренүләре татар лексикологиясе, лингвокультурологиясе, стилистикасы һәм тел бәйләнешләре, шулай ук борынгы татар әдәбияты, чит илдә татар әдәбияты һәм төбәк татар әдәбияты мәсьәләләрен өйрәнүгә багышланган.

Башкортстанда татаристика үзәге буларак эшләп килгән кафедраларның дүртенчесе – Башкорт дәүләт университетының Бөре филиалы филология һәм мәдәниятара багланышлар факультетының башкорт, татар һәм мари филологиясе кафедрасы. Бу кафедра 1998 елда филология факультетында рус-мари (1993 елдан ачылган), рус-татар (1995 елдан ачылган) һәм рус-башкорт (1996 елда ачылган) бүлекләрендә туган тел укытучылары әзерләү максатында оештырыла. Башта ул төрки һәм фин-угор филологиясе кафедрасы дип атала. Бу кафедрага башлап филология фәннәре докторы Р.Г. Әхмәтҗанов җитәкчелек итә (1998–2001). Аннан соң филология фәннәре кандидатлары, доцентлар В.В. Ганиев (2001–2005) һәм С.И. Апсаттаров (2005–2009) мөдир була. 2009 елда кафедра, башкорт филологиясе кафедрасы белән берләшеп, башкорт, татар һәм мари филологиясе кафедрасы дип атала башлый. Мөдир итеп филология фәннәре кандидаты, доцент А.А. Фаткуллин сайлана (2009–2014). 2014 елдан ул факультеттагы бердәнбер филология кафедрасына кушыла. Бу вакыттан башлап, кызганычка каршы, татар һәм мари бүлекләре студентлар кабул итүне туктаттылар.

Бөредә кафедрада эшләүче татар филологиясе укытучыларының фәнни дәрәҗәсен үстерүгә Казан (Идел буе) федераль университеты зур өлеш кертә. Д.М. Хәйруллина (2005) һәм Ф.В. Юнысова (2010) кандидатлык диссертацияләрен КФУның филология һәм сәнгать институтының диссертацион советында яклыйлар. Татар бүлегенең эшчәнлеген фәнни-методик тәэмин итүгә КФУ профессоры, педагогия фәннәре докторы Ф.Ф. Харисов зур көч салды.

Шулай итеп, Башкортстан Республикасында югары уку йотларында татаристика үзәкләре булып татар филологиясе кафедралары тора, ә аларны үстерүдә Татарстан Республикасы фәнни учреждениеләре һәм югары уку йортлары зур роль уйный.

Әдәбият

Актуальные проблемы современной татарской филологии: Сборник статей Всероссийской научно-практической конференции (г. Уфа, 12 декабря 2014 г.) / отв.ред. И.Ф. Зарипова. Уфа: РИЦ БашГУ, 2014. 420 с.

Актуальные проблемы изучения и преподавания татарской филологии: Материалы Всероссийской научно-практической конференции, посвященной 25-летию кафедры татарского языка и литературы (г.Уфа, 21 октября 2016 г.) / отв. ред. И.С. Насипов, зам. отв. ред. Н.У. Халиуллина. Уфа: Изд-во БГПУ, 2016. С. 6–9.

Кафедра татарской и чувашской филологии: Очерк истории / сост. И.С. Насипов, И.С. Мансуров. Стерлитамак: Стерлитамак. гос. пед. академия им. Зайнаб Биишевой, 2008. 177 с.

Насипов И.С. Роль национальных отделений вузов в этносоциальном образовательном пространстве // Этносоциальное образовательное пространство в современном мире: Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 50-летию Стерлитамакской государственной педагогической академии и 65-летию кафедры педагогики (Республика Башкортостан, г. Стерлитамак, 15 мая 2005 г.). Стерлитамак: СГПА, 2005. С. 275–278.

Насипов И.С. Кафедра татарского языка и литературы – ведущий научно-педагогический центр по татарской филологии в Республики Башкортостан // Система непрерывного образования: школа – педколледж – вуз: Материалы XVI Региональной научно-практической конференции, посвященной юбилеям научных школ Института филологического образования и межкультурных коммуникаций. Уфа: Изд-во БГПУ, 2016. С. 179–185.

Насипов И.С. Роль Казанского университета в развитии центров татаристики в Башкортостане // Мировая тюркология и Казанский университет: Материалы Международной научно-практической конференции (Казань, 26–28 апреля 2018 г.) / Научн.ред. Р.Р. Замалетдинов. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2018. С. 275–282.

Проблемы изучения и преподавания тюркской филологии: преемственность поколений: Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 80-летию академика М.З.Закиева и 10-летию кафедры татарской и чувашской филологии, Россия, Республика Башкортостан, г. Стерлитамак, 18–20 сентября 2008 г. / отв.ред. М.В. Зайнуллин. Стерлитамак: СГПА, 2008. 380 с.

Насипов Илшат Сәхиятулла улы,

филология фәннәре докторы, профессор, М. Акмулла исемендәге Башкорт дәүләт педагогия университеты Филологик белем бирү һәм мәдәниятара багланышлар институтының татар теле һәм әдәбияты кафедрасы мөдире